

Заздалегідь складений словничок можливих асоціацій допоможе вчителю в тому випадку, коли діти самостійно не знайдуть асоціації до якогось зі слів, або вона буде не досить вдалою. Хоча зазвичай діти мають різноманітні цікаві пропозиції, часто досить несподівані, бо взяті з найсвіжішої пісні або імені героя останнього вестерна або мультиплікаційного фільму, або рекламного ролика торгової марки.

Нововведене слово вчитель читає двічі-тричі, акцентуючи увагу учнів на читанні слова, потім знайомить з перекладаом і пропонує дітям визначити – яку звукову асоціацію викликає це слово, як можна пов'язати в сюжеті звучання й переклад слова.

На наступному етапі пропонується використати метод одухотворення, тобто виразно уявити малюнок до сюжету, спробувати відчути теплоту або смак предметів з уявного сюжету (метод супутніх відчуттів), перетворити малюнок в фільм, ставши його учасником (метод входження). Якщо асоціація одного учня вчителю здається менше вдалою за іншу, не слід його поправляти. Для дитини власна асоціація буде успішною, принесе більший результат, адже автобіографічні асоціації спираються на особистий досвід дитини. Але до більшості слів в учнів виникають стереотипні асоціації.

Обов'язково слід звернути увагу дітей на те, що звукова асоціація не є повним звуковим аналогом англійського слова, а лише близька за звучанням; це підказка, яка, дякуючи сюжету, допомагає згадати необхідне слово, це своєрідний ключ до слова. Як промінь прожектора висвітлює частину предмета в темній кімнаті, а ми впізнаємо, що то за предмет, так і співзвучні слова допомагають пізнати англійське слово. Співзвучність – то лише сіра тінь кольорового предмета. Навіть, коли слова, здавалося б повністю співпадають за звучанням, артикулюються вони по різному. Наприклад, англійське слово wall лише віддалено нагадує російське «вол». Недарма вимові приділяється багато уваги при вивченні іноземної мови.

Звукову асоціацію необхідно вимовляти вголос, щоб діти відчули схожість і відмінність між нею та англійським словом. Іноколи ця подібність більш відчутна, іноді менше, але будь-яка асоціативна «зачіпка» відчутно полегшує запам'ятовування іншомовних слів.

Практика показує, по-перше, що чим коротше слово, що використовується для звукових асоціацій, тим краще. По-друге, якщо є можливість вибирати, краще взяти для сюжету слово, що називає живу істоту, яка може виконувати дії, тоді можна легше і яскравіше уявити сюжет. По-третє, власні слова, імена, прізвища можна використовувати, якщо вони відомі в даній аудиторії.

Список використаних джерел

1. Денисов П. Н. Лексика русского языка и принципы ее описания. – М., 1980. – 129 с.
2. Залевская А. А. Вопросы организации лексикона человека в лингвистических и психологических исследованиях. – Калинин., 1978. – 157 с.
3. Бухбиндер В. А. Лексические механизмы и навыки устной речи // Очерки методики обучения устной речи на иностранных языках. – К., 1980. – 213 с.

Глазова С. М.

ХАРАКТЕР СИНТАКСИЧНОГО ЗВ'ЯЗКУ Й ОСОБЛИВОСТІ СТРУКТУРИ ПОЯСНОВАЛЬНО-ОТОТОЖНЮВАЛЬНИХ РЕЧЕНЬ

В українстиці не склалося усталеного, єдиного розуміння природи конструкцій із пояснювальним компонентом семантики – простих і складних, сполучникових і безсполучникових, текстових відрізків. Існують розбіжності й щодо визначення місця пояснювальних речень із сполучниками *тобто, а саме* в системі складного речення: їх тлумачать як складносурядні (І. І. Слинько, Н. В. Гуйванюк, М. Ф. Кобилянська, А. П. Загнітко, С. П. Бевзенко, В. А. Белошапкова), складнопідрядні (О. М. Пешковський, Л. А. Булаховський, К. Ф. Шульжук) або як перехідний тип між складносурядними й складнопідрядними реченнями (І.Р. Вихованець) – це і свідчить про актуальність студії.

Мета статті – відстояти позицію щодо реалізації в пояснювальних складних реченнях сурядного синтаксичного зв'язку. Виправданість цієї позиції підтверджується дослідженням формального рівня організації пояснювальних конструкцій з використанням поняття структурної схеми, що передбачає з'ясування характеру синтаксичного зв'язку, його засобів, а також структурних особливостей, передусім закритості/відкритості та гнучкості/негнучкості.

Синтаксисти розходяться в питанні про віднесеність досліджуваних речень до сурядного чи підрядного типу складних речень. Більшість дослідників схильні відносити пояснювальні конструкції до складносурядних речень, зважаючи на паралелізм семантики пояснюваної та пояснювальної частин. Дехто із синтаксистів так само обґрунтовано стверджує, що, виходячи зі специфіки формальних показників синтаксичного зв'язку, які вказують на залежний характер другої предикативної частини, пояснювальні конструкції слід кваліфікувати як складнопідрядні речення [1, с. 18]. І. Р. Вихованець пропонує компромісне вирішення проблеми, зараховуючи сполучникові речення з пояснювальним компонентом до синкретичних складних речень. Науковець стверджує, що «пояснювальні складні речення не є ні складносурядними, ні складнопідрядними, а утворюють перехідний тип між складносурядними і складнопідрядними реченнями» [4, с. 345]. Серед останніх теоретичних досліджень, присвячених синтаксичній системі української мови, слід згадати працю А. П. Загнітка, в якій заперечується позиція І. Р. Вихованця.

Зокрема, аналізуючи явище однорідності в ускладненому реченні, А. П. Загнітко вказує на те, що конструкції з пояснювальним відношенням між однорідними компонентами слід розглядати саме як реалізацію сурядного типу зв'язку. «Видасться доцільним аналіз цього (пояснювального – С. Г.) типу відношень у межах сурядних, оскільки вони репрезентують рівноправність компонентів та їх відносну структурну автономність» [7, с. 233]. Таку ж позицію автор доводить і під час аналізу складних пояснювальних речень. У супереч позиції І. Р. Вихованця, який однією з ознак цих речень, що дозволяє вбачати в них реалізацію підрядного синтаксичного зв'язку, вважає значеннєву зумовленість другої частини змістом першої, А. П. Загнітко показує, що значеннєва зумовленість притаманна й іншим різновидам сурядних конструкцій, отже, цей критерій не може бути

релевантним щодо кваліфікації змістової залежності компонентів пояснювальної конструкції як диференційної ознаки підрядності. Відтак, винятковим залишається лише той фактор, що пояснювальним конструкціям притаманна ознака підрядності – сполучник, який має закріплене місце у формальній структурі цього розряду речень. Щоправда, й ця позиція автор спростовує, вказуючи, що така специфіка постає узуально закріпленою, але в системі мови подібні сполучники постоюють як репрезентанти автономності поєднуваних частин [7, с. 352]. Цими міркуваннями А. П. Загнітко спростовує потребу виділення пояснювальних конструкцій в окремий, відмінний від сурядного та підрядного, тип речень, а отже, обґрунтовує опис їх як складносурядних.

До запропонованих А. П. Загнітком аргументів слід також додати те, що частини пояснювальної конструкції є однофункціональними, тобто однаково стосуються третього члена ускладненої конструкції, наприклад: *О тій порі, коли птахи розшиаленіються, коли заливаються, аж стогнуть кругом хати у верхівтті, та ще коли це буде весняний недільний день чи й сам Великодень, **тобто** коли наші слобідські хатки по підгір'ю стають ще біліші, аж сьятимуть біленькі проти сонця... Заболотний-удівець такого дня... дістане зі скрині найбільше багатство – квітчасту кашемірову материну хустку* (О. Гончар). Як відомо, у синтаксичній науці саме цей критерій залишається однією з головних диференційних ознак сурядності/підрядності [2, с. 22-24]. При цьому варто зазначити, що своєрідний опосередкований підрядний зв'язок, який визнано між компонентами-словами у пояснювальних конструкціях-словосполученнях [3, с. 16; 5, с. 86], мав би корелювати на рівні речення з опосередкованим реченнєвим підрядним зв'язком, однак у науковій літературі ця позиція не обстоюється. Відтак, констатується однофункціональність реченнєвих частин, що є загалом логічним, адже очевидно, що за формальними ознаками зв'язок між компонентами таких ускладнених речень, як: *Усі були вже впевнені, що не приїде не лише вище керівництво, але й менші «начальнички» оминуть це свято* (Із усного мовлення) та *[Відомості про портрети він глибоко в собі затаїв, а про друкований аркуш зразу ж застосував до своїх шістьох оповідань, як практичну вправу, при чому] виявив, що містять вони 207194 літери, **тобто** під мірку «від трьох до шести аркушів» цілком підходять* (В. Підмогильний) є однаково сурядним: у першому прикладі градувальний компонент співвіднесений спочатку з першим – градуваним, а через нього з головною частиною, так і в другому прикладі – пояснювальний компонент співвідноситься з пояснюваним і за його посередництва з третьою частиною – головною. Це засвідчує невиправданість визнання в пояснювальних конструкціях якогось специфічного типу зв'язку, а відтак, зумовлює кваліфікацію пояснювальних реченнєвих утворень як поєднання компонентів на основі сурядного зв'язку.

Поєднані сурядним синтаксичним зв'язком пояснювально-ототожнювальні конструкції разом із тим мають спільну рису з конструкціями, утвореними на основі підрядного зв'язку: вони належать до закритих структур. Відзначена особливість, як вказують дослідники [6, с. 656], споріднює реченнєві структури цього типу зі складнопідрядними реченнями й виступає диференційною ознакою стосовно іншого класу складносурядних речень – відкритої структури. Це означає, що до їх мінімального складу може входити дві і не більше предикативних частини. Ілюструють це положення такі приклади: *[У цьому випадку слово горизонтальне вказує на те, що] сонце знаходиться паралельно горизонту, **тобто** сідає* (О. Маленко); *[Як у міфах або ранніх епічних творах,] «вороги»у Осьмачки здебільшого хтонічні, **тобто** пов'язані з підземним світом, зимою, смертю, хворобами* (О. Звездин).

Аналіз пояснювально-ототожнювальних речень засвідчує, що закритість структури не стоїть на заваді тому, що поєднувані пояснювальним відношенням компоненти можуть містити дві й більше предикативних частини. Такі явища цілком закономірні, оскільки вираження пояснювально-ототожнювального відношення в формально (як і семантично) елементарних складних конструкціях не характеризується частотністю. Ускладнення формальної і відповідно семантичної структури предикативних частин пояснювальних конструкцій, у свою чергу, сприяє розширенню можливостей вираження пояснювального значення, але досить часто позначається й на модифікації, ускладненні семантичної структури речень додатковими відтінками змісту. Так, наприклад, у реченні *На думку інших лінгвістів, у складному реченні спостерігається смислове й формальне об'єднання предикативних одиниць, цілісне звучання яких не дорівнює сукупності значень усіх компонентів, **тобто** значення складного речення – це не просте сумарне значення всіх його складників* (А. Загнітко) з'являється відтінок висновковості, чому, окрім лексико-семантичного наповнення частин та кількості предикативних частин, сприяє також використання відокремлення, що виражає модальність авторизації в першій частині, тоді як друга постає як висновок до першої словами автора на підставі значення змістів предикативних одиниць першої частини конструкції.

Досліджувані конструкції належать до негнучких структур, тобто до таких, у яких неможливо є перестановка частин без відокремлення сполучника від другої частини і неможливе також уведення однієї частини в іншу [2, с. 199]. Ця характеристика пояснювально-ототожнювальних речень визначається, в першу чергу, тим, що сполучник *тобто* пов'язаний з другою предикативною частиною й не може стояти перед першою, оскільки за своєю функцією та значенням відсилає другий компонент до першого. Такий характер сполучника, як відомо, дозволив дослідникам брати цю ознаку, яка свідчить про підрядну природу пояснювально-ототожнювальної конструкції. Однак цьому суперечить вже той факт, що в межах підрядних конструкцій є сполучникові засоби, які можуть бути і в препозиції, і в постпозиції, й інтерпозиції, а є такі, котрі мають фіксоване місце в структурній схемі певного розряду речень (*так що, між тим*). Тому цю ознаку формальної будови пояснювально-ототожнювальних конструкцій не можна вважати диференційною щодо типу синтаксичного зв'язку.

При цьому варто вказати, що внаслідок тотожності змістів компонентів конструкції сполучник *тобто* знаходиться ніби між компонентами, наприклад: *Коло літературознавчих шкіл свідомо обмежене найбільш прикметними, зародження та формування яких впливало чи перебувало під впливом епістемі кінця XIX – початку XX ст., **тобто** наша увага акцентується на тих, які так чи інакше можуть пролити світло на проблему метафізики жанрів, витворену українськими письменниками 20-х років*. (В. Терещенко) і *Наша увага акцентується на тих літературознавчих школах, які так чи інакше можуть пролити світло на проблему*

метафізики жанрів, витворену українськими письменниками 20-х років, **тобто** коло літературознавчих шкіл свідомо обмежене найбільш прикметними, зародження та формування яких впливало чи перебувало під впливом епістемі кінця ХІХ – початку ХХ ст., що, за визначенням О. М. Пешковського, характеризує саме сурядний зв'язок. Щоправда, на сьогодні ця позиція спростована, зокрема, В. А. Белошапкова вказала на те, що така «гнучкість» є явищем суто семантичним, а не формальним, однак факт відносної автономності частин пояснювально-ототожнювальних конструкцій досить показовий, оскільки ставить ці конструкції в один ряд із складносурядними єднальними.

Констатація негнучкості структури пояснювально-ототожнювальних конструкцій уможливило заперечити позицію, висловлену в науковій літературі, щодо можливості препозиції, інтерпозиції та постпозиції пояснювальної частини, зокрема в реченнях уточнювальної семантики [8, с. 8-12].

Отже, пояснювально-ототожнювальні конструкції характеризуються таким набором ознак формальної організації, як сурядний синтаксичний зв'язок, закритість та негнучкість структури, наявність спеціалізованих показників синтаксичного зв'язку та семантичного відношення – сполучників та їх аналогів.

Джерела і література

1. Бевзенко С. П. Структура складного речення в українській мові. Навч. посібник – К., 1987. – 80 с.
2. Белошапкова В. А. Современный русский язык. Синтаксис. Учеб. пособие для филол. специальностей ун-тов. – М., 1977. – 248 с.
3. Вихованець І. Р., Городенська К. М., Русанівський В. М. Семантико-синтаксична структура речення. – К., 1982. – 219 с.
4. Вихованець І. Р. Граматика української мови. Синтаксис: Підручник. – К., 1993. – 368 с.
5. Вихованець І. Р. Нариси з функціонального синтаксису української мови. – К., 1992. – 224 с.
6. Грамматика современного русского литературного языка. – М., 1970. – 767 с.
7. Загітко А. П. Теоретична граматики української мови: Синтаксис: Монографія. – Донецьк, 2001. – 662 с.
8. Ойце И. М. Сложные предложения с пояснением в современном русском языке. Автореф. дис. ... канд. филол. наук. – М., 1965. – 18 с.

Глазунова Е. А.

ФУНКЦИОНАЛЬНО-СЕМАНТИЧЕСКОЕ ПОЛЕ ПЕРЦЕПЦИИ

В русле антропоцентрического подхода к языку, выдвинутого В. Гумбольдтом (концепции Э. Сепира, Б. Л. Уорфа, неогумбольдтианство) и являющегося ведущим в научной парадигме последних десятилетий, одним из актуальных векторов языкознания стало изучение языковой картины мира, которая есть результат взаимодействия языка как системы и языковой деятельности в познании мира [1, с. 35]. Одной из форм познания окружающей действительности является перцепция (восприятие). Возникающие в процессе восприятия чувственные данные, ощущения приобретают предметное значение. Данный предмет определяется понятием, который находит свое выражение в значении слова, затем во внутренней речи и на коммуникативном уровне [2, с. 178]. Психологией достаточно хорошо изучены механизмы восприятия и выделены различные его этапы и компоненты.

В языке перцепция получает выражение в определенных языковых единицах, которые, не зависимо от уровня репрезентации, образуют микросистему, определяемую нами как функционально-семантическое поле перцепции (ФСПП).

Функционально-семантическое поле перцепции еще не получило системного описания: представлены лишь атомарные исследования его отдельных сегментов, в частности, достаточно подробно описаны колоризмы как вид визуализмов (Р. В. Алимпиева, А. П. Васильев, Т. В. Гребнева, А. В. Зеленин, В. Г. Кульпина, О. А. Мещярякова и др.), представлены работы по аудизмам (А. П. Журавлев, Е. В. Невзглядова, Л. Крысин и др.), ведется научный поиск в отношении ароматизмов как составной части поля перцепции (диссертация Н. В. Павловой). Практически не изучен массив слов, передающих тактильные и вкусовые ощущения.

Различные процессы человеческого восприятия в языке выражаются целой системой разноуровневых единиц (*видеть; тихий; запах сирени; скрипнула калитка; гладкий, как шелк; пробовать на вкус* и др.). Согласно психологической классификации, основанной на физиологии актов перцепции, восприятие может быть визуальным, аудиальным, тактильным, ольфакторным (обонятельным) и вкусовым. Язык отражает все эти акты, что позволяет соответствующим образом систематизировать перцептивы и сделать вывод: функционально-семантическое поле перцепции является полицентрической структурой, состоящей из 5 автономных зон. Каждая зона представляет собой комплексную систему, поскольку включает в себя определенные лексико-семантические группы, объединенные интегральным семантическим признаком, и обладает концентрической структурой, в которой выделяется центр и периферия.

Вся лексика, номинирующая процессы, этапы, предметы перцепции (ПП), может быть классифицирована с учетом экстралингвистических факторов. Непосредственно процесс получения перцептивной информации (ПИ) называется рецепцией и представляет собой субъективный компонент перцепции, понимаемой в данном случае широко. В языке данный механизм представлен номинатами зрительного, слухового, осязательного, обонятельного и вкусового восприятия – рецептивами: *видеть, слышать, трогать, нюхать, пробовать (на вкус)* и их синонимами.

Лексемы, которые обозначают источники ПИ, представляющие собою любые реалии окружающей действительности, воздействующие на органы чувств человека и дающие импульс к возникновению рецепции, а также непосредственно процессы воздействия и свойства данных объектов могут быть определены как перцептивы. Перцептивы выражают объективный компонент восприятия.

Под перцептивами понимаются лексемы, обозначающие общие для ряда объектов свойства или общий процесс проявления данных свойств, воспринимаемых рецепторами (*пахнуть* – «1. издавать какой-либо запах» [3, с. 788]; *вкус* – «1. Ощущение, возникающее в результате раздражения рецепторов, расположенных на языке, мягком небе и задней стенке глотки, различными веществами» [3, с. 135]; *звучать* – «1. Издавать, производить звуки. 2. Раздаваться, быть слышимым [3, с. 361]» – это собственно перцептивы. С ними соотносятся также слова, фиксирующие в своей семантике определенные перцептивные свойства, признаки конкретного ПП, –